

Історія

УДК 172.15:174-057.4:001(477)"20"

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.18949637>

Патріотизм як ціннісна основа соціальної відповідальності вченого

М. М. Поцюрко,

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін та олімпійської освіти
Львівського державного університету фізичної культури
імені І. Боберського, Львів, Україна,
<https://orcid.org/0000-0001-7767-719X>

Т. М. Курчаба,

кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін та олімпійської освіти
Львівського державного університету фізичної культури
імені І. Боберського, Львів, Україна,
<https://orcid.org/0000-0001-7039-0292>

Прийнято: 20.02.2026 | Опубліковано: 28.02.2026

Анотація. Мета дослідження – з'ясувати специфіку, основні морально-етичні аспекти проблеми патріотизму та соціальної відповідальності вченого в контексті реалій українського суспільства XXI ст.

Методи. Аксиологічний метод застосовано для обґрунтування моральних цінностей та патріотизму як фундаменту професійної діяльності науковця. Екзистенційний підхід використано для аналізу буття вченого в

межових ситуаціях війни та праці під постійними ризиками. Антропологічний метод дозволив дослідити особистість науковця через категорії соціальної відповідальності та національної місії. Соціально-філософський аналіз застосовано для визначення ролі науки як форми самосвідомості нації та інструменту державотворення. Діалектичний метод дав змогу простежити зв'язок між індивідуальним етичним вибором вченого та глобальним науковим поступом.

Результати. *Обґрунтовано, що моральні цінності, які лежать в основі діяльності науковця, – є фундаментом його успішного професійного розвитку. В часі війни український вчений набуває особливого статусу – він стає активним учасником процесу розбудови держави.*

Підкреслено, що сучасне академічне та стартап-середовище є платформою для таких передових досліджень, де патріотичне прагнення розвивати українську науку стає вагомим чинником розвитку, ніж матеріальна база. Українські наукові досягнення мають світове значення, оскільки ґрунтуються на унікальному емпіричному досвіді розвитку в умовах постійних воєнних загроз і ризиків.

З'ясовано, що українська наука є унікальним продуктом розвитку української нації. Патріотизм у різних сферах його соціального прояву – екзистенційно важлива складова існування української нації.

Висновки. *Вчені повинні мати почуття соціальної відповідальності та усвідомлення національної місії. Почуття соціальної відповідальності має виявлятися через обов'язок перед державою та народом. Усвідомлення місії вченого під час війни є найвищим ціннісним виміром патріотизму – здатністю до праці у складних обставинах задля збереження науки як форми самосвідомості нації та суспільного блага.*

Ключові слова: соціальна відповідальність, патріотизм, моральні цінності, академічна доброчесність, національна місія вченого, духовна культура.

Patriotism as the value foundation of a scientist's social responsibility

M. M. Potsyrko,

PhD in Philosophical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Humanitarian Disciplines and Olympic
Education, Lviv State University of Physical Culture named after Ivan Boberskyj,
<https://orcid.org/0000-0001-7767-719X>

T. M. Kyrchaba,

PhD in Physical Education and Sport, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Humanitarian Disciplines and Olympic
Education, Lviv State University of Physical Culture named after Ivan Boberskyj,
<https://orcid.org/0000-0001-7039-0292>

Abstract. *The purpose of the study is to clarify the specifics, the main moral and ethical aspects of the problem of patriotism and social responsibility of a scientist in the context of the realities of Ukrainian society of the 21st century.*

Methods. *The axiological method was used to substantiate moral values and patriotism as the foundation of a scientist's professional activity. The existential approach was used to analyze the existence of a scientist in boundary situations of war and work under constant risks. The anthropological method allowed us to explore the personality of a scientist through the categories of social responsibility and national mission. The socio-philosophical analysis was used to determine the role of science as a form of national self-awareness and a tool for state formation.*

The dialectical method made it possible to trace the connection between the individual ethical choice of a scientist and global scientific progress.

Results. It is substantiated that the moral values that underlie the activities of a scientist are the foundation of his successful professional development. In times of war, a Ukrainian scientist acquires a special status - he becomes an active participant in the process of state building.

It is emphasized that the modern academic and startup environment is a platform for such advanced research, where the patriotic desire to develop Ukrainian science becomes a more important factor in development than the material base. Ukrainian scientific achievements are of global importance, as they are based on the unique empirical experience of development in conditions of constant military threats and risks.

It is found that Ukrainian science is a unique product of the development of the Ukrainian nation. Patriotism in various spheres of its social manifestation is an existentially important component of the existence of the Ukrainian nation.

Conclusions. Scientists must have a sense of social responsibility and awareness of the national mission. A sense of social responsibility should be manifested through duty to the state and the people. Awareness of the mission of a scientist during wartime is the highest value dimension of patriotism – the ability to work in difficult circumstances to preserve science as a form of national self-awareness and public good.

***Keywords:** social responsibility, patriotism, moral values, academic integrity, national mission of a scientist, spiritual culture.*

Постановка проблеми. Сьогодні, як ніколи, фахівцям в галузі науки потрібне розуміння мети, сенсу їхньої діяльності та професійного зростання, що тісно пов'язане з осмисленням феномену любові до професії, патріотизму,

які мають глибокий морально-етичний зміст. Це бачення сьогодні в Україні формується на тлі викликів, які диктує російсько-українська війна.

На науково-технологічному фронті, ми маємо потужні дослідницькі університети, які готують високоінтелектуальних науковців та інженерів, здійснюють наукові відкриття, публікують інноваційні патенти та статті. Тому, як в оборонних технологіях, в ІТ, штучному інтелекті так і в інших галузях науки Україна розвивається.

Академічне та стартап-середовище надає хороші можливості для передових досліджень, і йдеться навіть не про матеріальну базу (що безумовно дуже важлива), а про патріотично сильне бажання рости і розвивати сучасну українську науку.

Враховуючи сумнозвісне радянське минуле та сучасність, наука і технології повинні бути поза межами політичних розбіжностей. Наука не знає політичних господарів чи слуг і має бути цінністю усього народу. Українська наука є унікальним продуктом розвитку української нації.

Слід визнати, що незважаючи на проблеми, українські досягнення в науковій галузі були і є безумовно важливими для світу, а особливо зараз, в часі війни, вони є винятково унікальними, бо свій емпіричний фактаж вони будують на досвіді розвитку під постійними загрозами і ризиками.

Український науковий прогрес є надзвичайно важливим, зокрема важливим є втілення демократичних ідеалів у нашій науці, що передбачає підтримку вільного обміну думками та можливість конструктивної наукової дискусії в середовищі вчених.

На жаль, найважливіша проблема, яка стоїть перед українським суспільством, є не технічною чи навіть економічною, вона соціальна і політична, моральна. Тому, наповнення змісту поняття “патріотизм” сьогодні є дуже живим та емоційним – омитим кров’ю, стражданням і болем. Але як ніколи сильним. Патріотизм у часі війни відображений вірою у спільну працю

кожної ланки суспільства на шляху до незалежності та перемоги. Ця боротьба супроводжується загальною вірою в основну ідею – ідею свободи української нації. Патріотизм для українців – це визнання унікальних цінностей та героїзму своєї країни.

Отже, ми переживаємо історичний час, коли Україна своїм патріотизмом, свободолюбністю, героїзмом, працелюбністю у різних сферах життєдіяльності суспільства, а особливо в галузі науки, заслуговує на велику увагу та повагу, тим самим постійно доводячи її вагоме місце в світі.

Аналіз останніх наукових досліджень.

Серед досліджень, що з'ясовують проблеми патріотизму, соціальної відповідальності вченого та академічної доброчесності, можна виділити наступні.

Багатоаспектний аналіз проблеми відповідальності вченого знаходимо в праці “Відповідальність науки” під редакцією Гаральда А. Міга [15]. Дослідниця Г. Хілігардт [13] у статті “Science as public service” акцентує на тому, що вчені мають право і обов'язок йти всупереч політичній кон'юктурі, якщо це відповідає національному благу.

Сучасна дослідниця А. Поточник [14] у своїй праці “Science and the Public” доводить, що наука не є ізольованим процесом пошуку істини, бо вона глибоко вкорінена в суспільство.

Трансформації української науки в умовах війни досліджують Валентина Чопяк та Володимир Максимович [12]. Окрему увагу вони приділяють значенню морально-етичної складової існування науки в умовах війни.

Питання аналізу нових викликів, що постають перед наукою і які вимагають переоцінки розуміння соціальної відповідальності вчених а також питання про необхідність перегляду звичних уявлень про наукову етику порушує дослідниця О. Комар [8].

Соціально-філософський зміст проблеми патріотизму в контексті сьогодення осмислює Ю. Івченко [5]. Дослідниця, зокрема, визначає особливості та механізми становлення патріотизму в соціокультурному просторі. Також пояснює сутність патріотизму як соціального компонента національної самосвідомості та доводить, що його формування в контексті загальнонаціональної ідентичності можливе за умови визначення основних культурно-ідеологічних символів, які б відображали інтереси та ціннісні орієнтації народу.

Дослідниця Н. Ковтун [7] аналізує співвідношення свободи наукового пошуку і соціальної відповідальності науковця в контексті викладання суспільних та природничих дисциплін. Формування культури академічної соціальної відповідальності в контексті українського досвіду війни, досліджує С. Терепищій [9]. Дослідник підкреслює, що академічна соціальна відповідальність ґрунтується на ідеї розуміння освіти як соціального та морального інституту, який має бути спрямований на загальне благо. Ця концепція передбачає, що освіта є не просто засобом для індивідуального розвитку чи особистої вигоди, а радше інструментом для сприяння соціальному прогресу, культурному розмаїттю та процвітанню людства.

Соціально-філософський аспект проблеми академічної доброчесності розглядає О. Висоцька [1]. Дослідниця наголошує на тому, що академічна доброчесність виступає як форма соціального контролю.

Філософсько-антропологічний вимір академічної доброчесності розкрито такими авторами як Н. Хамітов [10,11], В. Жулай [2], В. Зінченко [3] та ін.

Попри наявність численних праць, присвячених етиці науки та соціальній відповідальності вченого, поза увагою дослідників залишається трансформація змісту патріотизму в умовах екзистенційних викликів сучасного воєнного стану. Недостатньо вивченим є механізм пріоритезації

ціннісної мотивації над матеріально-технічними чинниками розвитку академічного та стартап-середовища в кризових умовах. Потребує теоретичного обґрунтування концепт наукової діяльності як форми національного служіння, що корелює із збереженням суб'єктності держави в глобальному інтелектуальному просторі. Окреслена проблематика вимагає переосмислення традиційних моделей етики науки через призму унікального емпіричного досвіду функціонування національної наукової системи під постійними безпековими загрозами.

Завдання дослідження:

1. Розкрити зміст морально-етичних цінностей та аксіологічних засад професійної діяльності вченого в сучасних умовах.
2. Проаналізувати екзистенційні особливості праці науковця в межових ситуаціях (умовах війни та постійних ризиків) як прояву найвищого рівня патріотизму.
3. Дослідити антропологічний вимір відповідальності вченого через категорії національної місії та обов'язку перед суспільством.
4. Визначити роль української науки як інструменту державотворення та форми самосвідомості нації в XXI столітті.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Патріотизм у різних сферах його соціального прояву – екзистенційно важлива складова існування будь-якої нації. Дослідники виділяють три аспекти розуміння патріотизму у філософії: “... в онтологічному – як реально існуючі почуття, погляди, ідеї; гносеологічному – як відображення у свідомості людини соціальної дійсності; ціннісному – як ставлення до світу через призму духовних і матеріальних орієнтирів, як духовноперетворювальне ставлення до дійсності” [5, С. 155].

Очевидним є той факт, що українські вчені не працюють ізольовано від суспільства, тому будь-які думки та поведінкові моделі в суспільстві неминуче

впливають на науковців. Обов'язок вчених – приносити користь суспільству через дослідження. Обираючи напрям роботи, вчені повинні надавати пріоритет тому, що є науково значущим і може сприяти національній безпеці, економіці, охороні здоров'я. Найбільш глибокий ціннісний вимір значущості діяльності вченого полягає у розвитку духовної культури держави. Історія доводить, що важливі події в історії українського народу відбулися саме завдяки великим мислителям, які прагнули служити суспільству.

Вчені повинні мати почуття соціальної відповідальності та відчуття національної місії. Почуття соціальної відповідальності має виявлятися через обов'язок перед державою та народом. Джерелом мотивації такої суспільно вагової поведінки є усвідомлення важливого значення розвитку науки для формування здорового, щасливого, забезпеченого суспільства, а також для розквіту української освіченої, культурної нації. Часто діяльність науковця включає формування нової генерації вчених через передачу досвіду. Тому сучасний український науковець має діяти на підставі глибокого бажання зробити щось важливе для майбутнього покоління, популяризувати науку, врешті-решт на підставі любові до власної землі.

Відчуття місії сучасного українського вченого в часі війни є найвищим ціннісним виміром патріотизму, – це здатність відмовитися від звичних умов життя та праці, часто за дуже складних обставин, заради збереження значущості національної науки, як форми самосвідомості нації, заради блага суспільства. Цей вищий рівень глибокого усвідомлення національної місії – це не про комфорт і задоволення від досягнутого, а про постійне прагнення до більшого, про готовність покинути все і почати з нуля, щоб робити масштабніші й важчі справи для суспільства. У цьому відношенні, Україна, без сумніву, може пишатись своїми інтелектуалами, які володіють глибоким розумінням, баченням, здібностями та почуттям відповідальності й місії.

Незалежно від того, чи це природничі, чи соціальні науки, суть незалежного наукового мислення однакова: шукати факти, не підкоряючись ані авторитетам, ані мейнстріму, а керуючись лише наукою та інтересами країни й народу.

Пропозиції вчених-стратегів надзвичайно важливі для формування національного вектору розвитку держави. Наукові дослідження відіграють ключову роль в багатьох масштабних проєктах, пов'язаних з національною безпекою, економічним розвитком і фундаментальними інтересами суспільства. Вчені мають беззаперечне значення та авторитет у розв'язанні різних проблем у державній сфері. Важливим є те, щоб вони виявляли увагу до важливих проблем і мали сильне почуття відповідальності та розуміння наслідків своєї діяльності.

Саме тому, патріотизм українського вченого – це не лише духовна прив'язаність до Батьківщини, це діяльність, що поєднує інтелектуальний та етичний обов'язок. Вчений повинен спрямовувати науковий потенціал на розвиток своєї держави та безпеку свого народу. Почуття соціальної відповідальності вченого має виявлятися через обов'язок перед державою та народом. Джерелом мотивації такої суспільно вагової поведінки є усвідомлення важливого значення розвитку науки для формування здорового, щасливого, забезпеченого суспільства, а також для розквіту української освіченої, культурної нації.

Влучно про консолідацію суспільства перед зовнішньою загрозою та патріотизм, зазначає дослідниця Ю. Івченко: “Патріотизм уособлює любов до своєї Батьківщини, нерозривність з її історією, культурою, досягненнями й проблемами. Він слугує одним із факторів розвитку суспільства, атрибутів його життєздатності, забезпечує згуртування різних соціальних, національних, релігійних та інших груп співвітчизників, що особливо виразно виявляється під час виникнення зовнішніх викликів або загроз” [5, С. 161].

Отже, патріотизм в діяльності вченого у часі війни часто виявляється у активній праці над практичними винаходами та розробками, що забезпечують незалежність України – оборонні технології, розвиток національної економіки, енергетична безпека тощо. Очевидно, що в пріоритеті прикладні розробки для оборони, але усвідомлений патріотизм, патріотизм як екзистенційний стан і найвища цінність спонукає виконувати дослідження з величезним прагненням користі, з усвідомленням значимості праці для виживання нації в надскладних умовах.

Не менш важливим у цьому відношенні, – є внесок сфери гуманітарних знань, що досліджує проблеми національної свідомості українця, подолання комплексу національної меншовартості, актуалізує важливість питань спільної культури українців, мови, традицій, релігійної єдності, що становлять ядро національної безпеки.

Особлива відповідальність вченого гуманітарної сфери – доносити правду про події в країні через міжнародні публікації, озвучувати правдиві факти історії України, протидіяти дезінформації та інформаційній війні.

Важливим аспектом патріотизму сучасного українського вченого – є усвідомлення відповідальності перед майбутнім поколінням, що виявляється, зокрема, в підтримці молодих вчених, збереженні традицій національних наукових шкіл, що дає потенціал для розвитку, а не занепаду. Адже давно відомою є антична істина “*Patriae decori civibus educandis*” – освічені громадяни є окрасою для Батьківщини.

У зв’язку з цим, багато сучасних дослідників акцентують увагу на проблемі соціальної відповідальності вчених перед нащадками: “Оскільки розвиток науки і технологій надає людині небачену владу змінювати навколишній світ, ця влада породжує нову моральну відповідальність не лише за сучасні, але й за майбутні покоління” [1, С. 15].

Особливо важливою є підтримка талановитих молодих вчених, віднайдення стимулів бути патріотами та створювати постійний, оновлюваний цикл нових відкриттів та ідей. Водночас необхідним є впровадження найкращих наукових винаходів, що можуть запропонувати інші країни, однаковою мірою керуючись власними та глобальними інтересами, визнаючи, що жодна країна сама по собі не може вирішити великі виклики, які постають перед світом.

Саме на вчених гуманітарної сфери лежить відповідальність за формування національної ідентичності, актуалізацію цінностей любові до ближнього, любові до Батьківщини, відповідальності перед суспільством, також цінностей поваги до честі та гідності людини, справедливості, людяності та багатьох інших. Це допоможе подолати травми війни, об'єднатися навколо спільних цінностей.

Часто показниками успішності сучасного вченого вважають – кількість наукових праць, авторитетність, цитування у різних джерелах. Але не тільки ці факти впливають на суспільне значення діяльності українського науковця. Його реальний внесок (і практичний і теоретичний) у наближення перемоги є прикладом діяльності справжнього вченого. Важливо, що сьогодні активно діють програми грантової підтримки науки, наукове волонтерство, які дозволяють українським вченим залишатися в професії та приносити користь державі.

Моральні цінності, що лежать в основі діяльності науковця є фундаментом успішної професійної діяльності. Любов до своєї “спорідненої праці”, до свого народу, усвідомлення значимості своєї діяльності для розвитку суспільства, – саме такі орієнтири спонукають науковця аналізувати свої дослідження під призмою загроз, що можуть виникнути в результаті та процесі роботи. Наприклад, важливо враховувати загрози для екології, розвитку національної економіки тощо.

На важливості морально-етичного підґрунтя діяльності науковців наголошує Н. Ковтун: “В межах наукового пізнання відбувається не просто виробництво знань, а й морально вмотивоване визначення меж і орієнтирів науково-дослідницької діяльності, меж дозволеного і забороненого. Розвиток науки як особливої сфери соціальної дійсності залежить від ціннісних орієнтацій, знань, переконань і практичних настанов як окремих науковців, так і наукових спільнот” [7, С. 9-10].

У цьому контексті, відомий український дослідник Н. Хамітов також наголошує: “Моральність вченого значною мірою визначається його гуманізмом і здатністю до співчуття, коли спеціалізований суб'єкт пізнання не знищує у ньому людини” [10, С. 144].

Дуже важливим аспектом проблеми патріотизму українських вчених є значний “відтік мізків” (Brain Drain) через проблеми війни, низького рівня фінансування тощо. Патріотизм спонукає вченого навіть в умовах труднощів, небезпеки та постійних загроз, працювати на користь суспільства та нації, з глибоким усвідомленням важливості власної праці, великої відповідальності перед народом, що знаходиться в тих же важких обставинах. Таким чином у ситуації етичного вибору (чи розвивати національну науку) – орієнтація на державні цінності стає виявом патріотизму

Також, слід пам'ятати, що результати наукової діяльності – це престиж нашої держави на міжнародному рівні, її гордість. Усвідомлення цієї важливої місії передбачає важливу відповідальність за результати діяльності. Це набуває форм екзистенційного стану усвідомлення критично важливої “межової ситуації” в якій знаходяться всі українці, і в світлі якої виявляються справжні цінності та справжні “обличчя” кожного. Цей аспект підкреслює і Б.-Ю. Івченко: “Війна показала, що справжній патріотизм – це не гасла, а конкретні дії: захист держави, підтримка армії, волонтерство, сумлінна праця, дотримання закону навіть у складних обставинах” [6, С. 42].

Висновки.

В часі війни український вчений набуває особливого статусу – він стає активним учасником процесу розбудови держави. Його теоретична діяльність набуває більш практичних форм визначення конкретних векторів виживання нації. Таким чином, шлях до розвитку науки набуває не абстрактної форми пошуку істини, а практичної форми діяльності, мета якої – національна безпека. Саме тому наукові винаходи, патенти, розробки часто мають на меті підвищення рівня економічної безпеки чи обороноздатності.

Соціальна відповідальність вченого-патріота полягає у розробці науково обґрунтованих шляхів та стратегій для виявлення масштабів руйнувань екологічної, економічної, культурної сфери, а також їх відновлення.

Патріотизм у науковій діяльності – це не просто форма емоційного ставлення до Батьківщини, а важлива морально-етична цінність, що лежить в фундаменті соціальної відповідальності вченого.

Отже, нами вперше концептуалізовано зміст патріотизму науковця не як ідеологічної конструкції, а як екзистенційного вибору, що забезпечує сталість наукового прогресу в умовах граничних ризиків. Обґрунтовано, що в умовах війни інтелектуальний потенціал трансформується у стратегічний ресурс національної безпеки, де моральні цінності вченого виступають гарантом збереження суб'єктності держави.

Перспективою подальших досліджень може бути порівняння ціннісних орієнтирів українських вчених із досвідом наукових спільнот інших країн, що проходили через етапи повоєнного відновлення та національного відродження.

Список використаних джерел:

1. Висоцька О. Академічна доброчесність як форма соціального контролю: механізми та філософське підґрунтя. Вісник Дніпровської академії

неперервної освіти. Серія: Філософія. Педагогіка. 2024. № 2 (7). С. 9–18.
http://nbuv.gov.ua/UJRN/dnipakmo_2024_2_4.

2. Жулай В. Подієвість і моральність: проблеми самоздійснення людини в сучасному світі: наукова монографія. Київ: Наукова столиця, 2023. 160 с. <https://nvd-nanu.org.ua/podiyevist-i-moralnist-problemy-samozdijsnennya-lyudyny-v-suchasnomu-sviti/>.

3. Зінченко В. Екзистенційно-діалогічна модель філософії освіти: освітньо-виховна та соціально-духовна комунікація у контексті суспільного розвитку. Філософія освіти. Philosophy of Education, 2018. № 1 (22). С. 115–133. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2018-22-1-115-133>.

4. Етичний кодекс вченого України / НАН України. Київ, 2009. 12 с. <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0002550-09>.

5. Івченко Ю. В. Соціально-філософський зміст патріотизму. Філософські та методологічні проблеми права. 2016. № 1. С. 154–162. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fmpp_2016_1_15

6. Івченко Б.-Ю. В. Патріотизм і право: взаємодія громадянської свідомості та правової культури. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». 2025. Т. 37. С. 56–61. DOI: 10.32782/prnuola.v37.2025.6

7. Ковтун Н. Свобода наукового пошуку і соціальна відповідальність науковця у контексті викладання суспільних і природничих дисциплін. Modern Methods of the Training of Social Sciences Students: Trends and the European Experience. Baia Mare (Romania). 2020. С. 9–13. <https://eprints.zu.edu.ua/32655/>

8. Комар О. Чи потребує наука регулювання: етос і самоорганізація у науці. Філософія освіти. 2024. Том 30. №2. С. 199-220. DOI <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2024-30-2-13>

9. Терепищій С. Формування культури академічної соціальної відповідальності: уроки українського досвіду війни. Вища освіта України. 2023. № 1. С. 39–46. [https://doi.org/10.32782/npu-vou.2023.1\(88\).05](https://doi.org/10.32782/npu-vou.2023.1(88).05)
10. Філософія науки і культури: словник. За редакцією Н. Хамітова. К.: КНТ, 2024. 437 с. <https://files.nas.gov.ua/PublicMessages/Documents/0/2024/10/241004150859642-8091.pdf>.
11. Хамітов Н. Академічна доброчесність як виклик, вимога і воля: контексти філософської антропології, етики й філософії освіти. Філософія освіти. 2023. № 29 (2). С. 27–47. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2023-29-2-2>.
12. Чоп'як В., Максимович В. Морально-етична складова науки в умовах війни. Праці Наукового товариства ім. Шевченка. Медичні науки. 2023. Т. 72, № 2. С. 1–5. DOI: <https://doi.org/10.25040/ntsh2023.02.01>
13. Hilligardt H. Science as public service. European Journal for Philosophy of Science. 2024. Vol. 14, Iss. 4. Art. 45. DOI: 10.1007/s13194-024-00607-3.
14. Potocnik A. Science and the Public. Cambridge: Cambridge University Press (Elements in the Philosophy of Science), 2024, 84p. DOI:10.1007/s10838-024-09698-1
15. The Responsibility of Science / ed. by H. A. Mieg. Cham : Springer, 2022. 258 p. DOI: 10.1007/978-3-030-91542-1.